

HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI

Opiskelijakirjaston verkkojulkaisu 2005

Johdanto. Silmäys suomalaisen estetiikan syntyvaiheisiin

Oiva Kuisma

Julkaisija: Helsinki: Suomalaisen
Kirjallisuuden Seura 2002
Julkaisu: Suomalainen estetiikka 1900-
luvulla. Toimittanut Oiva
Kuisma
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
Tietolipas 184
ISSN 0562-6129
s. 7-31

Tämä aineisto on julkaistu verkossa oikeudenhaltijoiden luvalla. Aineistoa ei saa kopioida, levittää tai saattaa muuten yleisön saataviin ilman oikeudenhaltijoiden lupaa. Aineiston verkko-osoitteeseen saa viitata vapaasti. Aineistoa saa opiskelua, opettamista ja tutkimusta varten tulostaa omaan käyttöön muutamia kappaleita.

Johdanto

Oppi- ja tutkimusalana estetiikka sai virallisen aseman Suomessa vuonna 1852. Tuolloin perustettiin Helsingin yliopistoon estetiikan ja nykyiskansain kirjallisuuden (estetik och nyare litteratur) professuuri. Vaikka myöhemmin 1900-luvulla suomalaisiin yliopistoihin on perustettu useita kirjallisuudentutkimuksen ja muiden lähialojen professuureja, on estetiikan kotipaikka pysynyt Helsingin yliopistossa. Alan vaikuttajien toiminta ja henkilösuhteet eivät luonnollisestikaan ole rajoittuneet pelkästään Helsingin yliopistoon vaan ulottuneet kaikkialle Suomeen ja myös ulkomaille. Tässä suhteessa Lahdesta käsin toimivalla Kansainvälisellä soveltavan estetiikan instituutilla on viime vuosina ollut merkittävä rooli; se luo ja ylläpitää yhteyksiä niin koti- kuin ulkomais-tenkin vaikuttajien kanssa. Yleistäen voidaan kuitenkin sanoa, että suomalainen estetiikan tutkimus ja opetustoiminta ovat tärkeiltä osiltaan olleet institutionaalisesti sidoksissa Helsingin yliopistoon.

Kokonaisvaltaisuuteen pyrkivien historiallisten tutkimusten kohteena suomalainen estetiikka on jäänyt suhteellisen vähäiselle huomiolle. Vaikka historiallinen näkökulma olikin näkyvästi esillä estetiikan ja nykyiskansain kirjallisuuden edustajien työssä aina Fredrik Cygnaeuksen ja C. G. Estlanderin ajoista lähtien, pidettiin historiallisen valaistuksen pääkohteena pikemmin taidehistoriaa ja kirjallisuutta kuin estetiikan oppihistoriaa. Tässä ei sinänsä ole mitään ihmeteltävää, sillä 1800-luvun jälkimmäisellä puoliskolla autonomian aikaisessa Suomessa kotimaisen taiteen kulttuuris-historiallisen arvon korostaminen oli ajankohtainen ja ensiarvoisen tärkeä tehtävä. Koska suomalainen estetiikka oppi- ja tutkimusalana oli noihin aikoihin vasta vakiintumisvaiheessaan, ei senkään takia oman erikoisalan historiasta näyttänyt olevan vielä kovin paljon sanottavaa.

Suomalaisen estetiikan historiasta alettiin keskustella tutkivasti vasta 1900-luvun puolella, erityisesti K. S. Laurilan ansiosta. Eräissä kirjoituksissaan Laurila esitteli 1800-luvun loppupuolen ja 1900-luvun alun suomalaisten estetiikan vaikuttajien käsityksiä, joskin tavallisesti varsin arvostelevaan sävyyn. Laurilan kiel-

OIVA KUISMA

teinen arvostelu, jolta eivät säästyneet edes Runeberg ja Snellman, lienee osaltaan vaikuttanut siihen, että suomalaisen estetiikan historiaa ei tuohon aikaan pidetty teoreettisesti kovinkaan mielenkiintoisena tutkimuskohteena. Jos estetiikan edustajat itse eivät pidä edeltäjiensä estetiikan käsityksiä kiinnostavina, niin ketkä sitten pitävät?

1960-luvulta lähtien estetiikka Helsingin yliopistossa alkoi vähitellen kytkeytyä angloamerikkalaisen analyyttisen filosofian valtavirtaan. Historiallista ymmärtämistä korostavan tutkimuksen kannalta tämä - näin jälkikäteisesti arvioiden - ei näyttänyt lupaavan hyvää, sillä useilla analyyttisen filosofian edustajilla oli selkeän kielteinen käsitys "perinteisestä" estetiikasta. Eräiden tunnettujen kirjoitusten otsikot ovat kuvaavia: "The Dreariness of Aesthetics" (J. A. Passmore, 1954); "Does Traditional Aesthetics Rest on a Mistake?" (W. E. Kennick, 1968). Kieli- ja käsitte-analyysiin paneutuneet filosofit katsoivat, että taiteen (samoin kuin kauneuden) olemusta etsivät esteetikot olivat käsittäneet tehtävänsä väärin. Taiteella ei ole mitään erityistä yksittäisiä teoksia yhtenäistävää olemusta. On vain yksittäisiä taideteoksia sekä taiteen vastaanottajien subjektilähtöisiä arvoelämyksiä ja arvoarvostelmia. Perinteisen olemuksellisuutta etsivän estetiikan historia uhkaa näin ollen muuttua pelkäksi virheluetteloksi. Käsitys, että taide on jäljittelyä, on virheellinen; samoin käsitys, että taide on uuden luomista tai että taide on ilmaisua.

Tällaisista jälkikäteisistä odotusarvoista huolimatta voidaan sanoa, että analyyttisen filosofian valtakaudella 1960-1970-luvuilla estetiikka ei Suomessa, eikä kaiketi muuallakaan, jähmettynyt pelkäksi kritiikiksi kritiikin itsensä vuoksi, eikä myöskään miksikään yhden totuuden ohjelmaksi. Tämä käy hyvin ilmi keskeisen tärkeän vuonna 1971 julkaistun Irma Rantavaaran toimittaman *Nykyestetiikan ongelmia* -käännöskokoelman sisällöstä. Kokonaisuutena kokoelmaa voidaan luonnehtia analyyttisesti orientoituneeksi, mutta yksittäisten artikkelien tasolla se sisältää myös marxilaisesti ja fenomenologisesti painottuneita kirjoituksia. Tämä enteilee 1970-luvun voimistuvaa estetiikan monipuolistumisprosessia.

Professorikaudellaan (1963-1972, Helsingin yliopisto) Irma Rantavaara vaikutti siihen, että 1960-luvulta lähtien alettiin osoittaa kasvavaa kiinnostusta myös suomalaisen estetiikan historiaan. Esimerkiksi Aarne Kinnusen väitöskirjatutkimus (1967) *Alek-*

sis Kiven näytelmät (s.19-62) sisältää katsauksen 1800-luvun suomalaiseseen taideteoriointiin. Yhdessä Päivi Huuhtasen kanssa Rantavaara kirjoitti lyhyen yhteenvedon suomalaisesta estetiikasta *Revue d'Esthétique* -aikakauskirjaan 1972. Yrjö Hirnin työtä arvioivan artikkelin "Yrjö Hirnin paikka estetiikan historiassa" Rantavaara julkaisi 1974 kokoomateoksessa *Taide kovassa maailmassa* (toimittanut A. Kinnunen). Yleiset estetiikan historian teemat tulivat puolestaan esille 1972 perustetun Suomen Estetiikan Seuran julkaisuhankkeissa: 1977 *Antiikin estetiikka* (toimittaneet A. Kinnunen ja T. Oksala); 1980 *Itämaiden estetiikka* (toimittanut A. Kinnunen); 1981 *Keskiajan kirjallisuutta ja estetiikkaa* (toimittaneet P. Huuhtanen ja M. Tyni); 1984 *Renessanssin estetiikka* (toimittaneet J. Aroalho ja M. Lehtonen). Myös vuonna 1995 julkaistun suomalaista estetiikkaa esittelevän kokoomateoksen *Art and Beyond. Finnish Approaches to Aesthetics* (toimittaneet O. Naukkarinen ja O. Immonen) julkaisemisessa Suomen Estetiikan Seura oli mukana.

1970-luvun loppupuoli oli suomalaisen estetiikan historian tutkimuksen huippuaikaa, ainakin jos asiaa julkaisujen tärkeydellä mitataan. Vuosina 1977 ja 1979 julkaistiin Irma Rantavaaran kaksiosainen biografinen tutkimus *Yrjö Hirn I-II*. Vuonna 1979 ilmestyi Päivi Huuhtaselta kaksi tärkeää tutkimusta: *Tunteesta henkeen. Antipositivismi ja suomalainen estetiikka 1900-1939* ja *Runous ja suurennuslasi. Esteettinen teorianmuodostus Hans Ruinin pääteoksessa "Poesiens mystik"*. Julkaisemisestaan lähtien Huuhtasen *Tunteesta henkeen* on ollut tärkein 1900-luvun alkupuolen suomalaista estetiikkaa esittelevä teos. Huuhtasen rakentama kuva suomalaisesta 1900-luvun alun estetiikasta on yksityiskohdissaan rikas ja aatehistoriallisilta linjoiltaan selkeä. Tutkimus kytkee kotimaisen estetiikan sekä yleisempiin kansainvälisiin tieteentekomalleihin että niiden taustalla oleviin ideologisiin kytköksiin. Estetiikan historian tutkimuksessa ideologisten sitoumusten selvittäminen on keskeisen tärkeä tehtävä.

1980-luvulla suomalainen estetiikka alkoi voimakkaasti "kansainvälistyä", mikä puolestaan johti siihen, että erityisesti nuoremman polven esteetikkojen intressit alkoivat suuntautua pois päin kansallisista auktoriteeteista, sellaisista kuin Yrjö Hirn, K. S. Laurila ja Eino Krohn. Heistä ei löydetty samanlaista tutkimuksellista haasteellisuutta kuin kansainvälisen kentän auktori-

OIVA KUISMA

teeteista. 1980-luvun julkaisuissa suomalainen estetiikan historia tulee tavallisimmin esille sivuteemana kirjallisuus- ja aatehistoriallisissa tutkimuksissa. Esimerkiksi Kimmo Sarje esittelee Cygnaeuksen taidekäsitystä ja runoutta teoksessa *Usko, touhu, rakkaus - ajatusmuotojen arkeologiaa Suomessa* (1986, 67-126); Matti Klinge Porthanin estetiikkaa teoksessa *Mikä mies Porthan oli?* (1989, 58-71); Pertti Karkama Snellmanin estetiikkaa teoksessa *J.V. Snellmanin kirjallisuuspolitiikka* (1989). Historiallisesti kattavammasta perspektiivistä suomalaisen estetiikan vaiheita sivutaan Yrjö Varpion *Suomalaisen kirjallisuudentutkimuksen historiassa* (1986), luettelevasti myös Ilpo Tiitisen artikkelikatsauksessa "Taiteentutkimuksen kvantitatiivinen kehitys Suomessa" (julkaistu Y. Varpion toimittamassa teoksessa *Taiteentutkimuksen perusteet* 1982).

1990-luvun julkaisuissa suomalaisen estetiikan historia alkaa jälleen nousta esille omana asiakokonaisuutenaan, joskin kytkös kirjallisuudentutkimuksen historiaan pysyy vahvana taustavaikeuttajana. Yrjö Varpion (1990) *The History of Finnish Literary Criticism 1828-1918* sisältää myös estetiikan kannalta tärkeitä osuuksia, samoin kuin Heta Reitalan (1990) *Kirjallisuuden ja taiteen tutkimuksen vaiheita Helsingin yliopistossa 1852-1990*. Lähemmin estetiikkaan kytkeytyi vuonna 1991 ilmestynyt Jukka Ammondin tutkimus *Vapautumisen estetiikka. Eino Krohn taiteen ja kirjallisuuden tutkijana*. Vuosikymmenen puolivälissä 1995 järjestettiin Lahdessa kolmastoista estetiikan maailmankongressi ja sen yhteydessä julkaistiin edellä jo kertaalleen mainittu kokoomateos *Art and Beyond. Finnish Approaches to Aesthetics* (toimittaneet O. Naukkarinen ja O. Immonen). Teos tarjoaa läpileikkauksen suomalaisen estetiikan tilasta 1990-luvulla, mutta sisältää myös Johan Wreden kirjoittaman katsauksen suomalaisen estetiikan historiaan: "Aesthetics in Finland - Return Ticket to Philosophy. Aesthetics as an Academic Discipline in Finland: A Historical Outline". 1990-luvun loppupuolen julkaisuista on syytä mainita erityisesti Yrjö Sepänmaan kirjoitus "Suomen Estetiikan Seura 25 vuotta. Neljännesvuosisata esteettisen kulttuurin hyväksi" (*Synteesi* 3/1998). Sepänmaa selvittelee kirjoituksessaan Suomen Estetiikan Seuran 25-vuotista historiaa ja tarjoaa samalla sisäpiirikatsauksen ajankohdan estetiikkaan. Lopuksi voidaan vielä mainita, että vuonna 2000 julkaistuun *Suo-*

men tieteen historia 2:een sisältyy Arto Haapalan kirjoittama suppea katsaus ("Estetiikka") suomalaiseen estetiikkaan ja sen historiaan.

Edellä luetellut julkaisut eivät kerro kaikkea viime vuosikymmenien suomalaisen estetiikan historian tutkimuksesta. Esitetty luetteleva läpileikkaus tarjoaa lukijalle alustavan näkökulman siihen historialliseen kontekstiin, johon myös nyt käsillä oleva teos kuuluu. Huomion arvoista on, että kattavaa ajan tasalla olevaa yleisesitystä suomalaisen estetiikan historiasta ei vielä ole julkaistu. Tämä kokoomateos pyrkii täyttämään aukon 1900-luvun osalta, osin myös edeltäneiden vuosisatojen suhteen.

Estetiikka tutkimusalana voidaan tarpeen mukaan määritellä monellakin tavalla, mutta taiteen, taidekritiikin ja arvoarvostelman käsitteistä sitä ei voitane täydellisesti erottaa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että tieteenalana estetiikka on ollut, milloin löyhemmin milloin tiukemmin, kytköksissä eri taidealojen tutkimukseen ja kulttuurintutkimukseen yleisemmin. Tässä teoksessa esitellään pääasiassa selkeästi esteetikoiksi profiloituneita tieteen-tekijöitä, mutta vähintäänkin mainituksi tulevat myös monet kirjallisuuden-, taiteen- ja kulttuurintutkimuksen sekä filosofian vaikuttajat. Jukka Ammondin, Pauline von Bonsdorffin, Arto Haapalan, Päivi Huuhtanen-Someron, Risto Pitkäsen, H. K. Riikosen ja toimittajan kirjoituksissa tarkastellaan painotetusti esteetikkoja. Erkki Seväsen ja Eero Tarastin kirjoitukset laventavat näkökulmaa myös sosiologisen taiteentutkimuksen ja semiotiikan suuntaan. Tämän pitemmälle meneviin laajennuksiin eivät käytössä olleet sivumäärät antaneet mahdollisuuksia. Olen tietoinen siitä, että kaikki mahdollinen ei ole mukana, ja että painotuksiltaan valikoima olisi voinut olla toisenkinlainen.

Kokoelman kirjoittajat ovat saaneet vapaasti valita omat painotustapansa. Artikkelien välisiä väistämättömiä päällekkäisyyksiä ei ole poistettu, sillä tarkoitus on, että kukin kirjoituksista toimii myös omana kokonaisuutenaan.

Mikään historiamuotoinen kertomus mistään aikakaudesta ei voi olla täydellinen kuvaus, sillä mahdollisia toimijoita ja vaikutussuhteita on rajaton määrä. Historiallisen aikakauden ja aiheen

OIVA KUISMA

asettamien rajoitteiden puitteissa *Suomalainen estetiikka 1900-luvulla* tarjoaa lukijalle laaja-alaisen läpileikkauksen 1900-luvun estetiikasta ja estetiikan vaikuttajista. Tarkoitus on, että se palvelee sekä alan opiskelijoita, tutkijoita että kaikkia suomalaisesta kulttuurihistoriasta kiinnostuneita lukijoita.

Ajatus suomalaisen estetiikan historiaa esittelevän artikkelikokoelman kokoamisesta syntyi alkusyksyllä 1998 Ateenassa. Suomen Ateenan-instituutin ystävät -yhdistyksen myöntämän apurahan turvin työskentelin tuolloin muutaman kuukauden Ateenan kirjastoissa Plotinosta käsittelevän tutkimuksen parissa. Antiikin estetiikan historiaa käsittelevä tutkimustyö synnytti luontevasti idean rinnakkaisesta tutkimusteemasta: suomalaisen estetiikan historiasta.

Kiitän kaikkia niitä, jotka tavalla tai toisella ovat vaikuttaneet tämän kokoomateoshankkeen etenemiseen ja valmistumiseen: kaikkia kirjoittajia, Suomalaisen Kirjallisuuden Seuraa ja Suomen Akatemiaa. Toimitustyön olen suorittanut professori Arto Haapalan johtaman ja pääosin Suomen Akatemian rahoittaman tutkimushankkeen *The Unity and Distinction of Aesthetics and Ethics* (1998-2000) sivutyönä.

Oiva Kuisma

Silmäys suomalaisen estetiikan syntyvaiheisiin

OIVA KUISMA

Suomi, yliopisto, kansallinen kulttuuri

Ruotsin vallan aikakaudella vuonna 1640 perustettiin Turkuun Suomen ensimmäinen yliopisto, Turun akatemia.

Aikaisemmin Turussa oli ollut pelkästään koululaisten alkeisopetukseen tarkoitettu koulu, mutta vuonna 1627 tuo koulu muutettiin kuningas *Kustaa Aadolf Suuren* armollisella suostumuksella lukioksi, jolloin lehtoreiden määrää lisättiin ja lukiolle myönnettiin kohtuulliset stipendit. Vähän myöhemmin eli 1640 lukio sai Jumalan tahdosta ja kuningatar *Kristiinan* käskystä akatemian nimen ja arvomerkit sekä asiaan kuuluvan opetuksen ja akateemisen vapauden. (Stiernman, *Turun akatemian kirjallisuus*, s. 2; suom. R. Pitkäranta.)

Tiedekuntia Turun akatemiassa oli neljä: teologinen, lainopillinen, lääketieteellinen ja filosofinen. Tärkein niistä oli teologinen tiedekunta, sillä tuohon aikaan kirkko oli keskeinen akateemisesti koulutettujen työnantaja ja kirkolliset virat arvostettuja. Venäjän vallan kaudella akatemia integroitiin uuteen keisarijohtoiseen hallintojärjestelmään. Turun akatemia muuttui keisarilliseksi akatemiaksi ja sen jälkeen kun akatemia Turun palon (1827) jälkeen oli siirretty Helsinkiin v. 1828, sen nimeksi tuli Suomen Aleksanterin Yliopisto (Keisarillinen Aleksanterin-yliopisto). Itsenäisyyden kaudella v. 1919 nimi muutettiin nykyiseen muotoonsa Helsingin yliopisto, tarpeen mukaan tarkennettuna ilmaisulla "perustettu Turkuun vuonna 1640".¹

Ruotsin valtakausi Suomessa päättyi Venäjän valloitusotaan 1808-1809. Seuraavat runsaat sata vuotta Suomi joutui olemaan osa Venäjän valtakuntaa. Muuttuneesta valtiollisesta tilanteesta

OIVA KUISMA

huolimatta ruotsalainen kulttuuriperintö säilyi eikä suomenkielinenkään sivistyselämä jäänyt vaille kehittymisen mahdollisuuksia. Venäjän vallan ensi aikoina keisari Aleksanteri I pyrki esiintymään valistushenkisenä valloittajana suomalaisen ja samalla myös kansainvälisenkin yleisön edessä. Suomelle myönnettiin autonominen suuriruhtinaskunnan asema osana Venäjän valtakuntaa. Henkisen kulttuurin kannalta ratkaisevan tärkeää oli, että suomalaiset saivat edelleenkin pitää omat lakinsa ja harjoittaa periaatteellisen vapaasti pakollista luterilaista uskoaan. Tärkeää oli myös, että yliopisto sai jatkaa toimintaansa virkakunnan kouluttajana ja kansakunnan sivistäjänä, vaikkakaan ei ilman muistutuksia poliittisen sopivaisuuden rajoista (ks. Paimen 1915).

Jo Turun kaudella, mutta erityisesti Helsinkiin siirron jälkeen yliopistosta tuli suomalaisen ja suomenkielisen kansallisuusaatteen tärkeä kasvualusta. Yliopiston piirissä, opiskelijoina ja opettajina, vaikuttivat monet 1800-luvun suomalaisista merkkihenkilöistä. Professoreina toimivat Elias Lönnrot, Zachris Topelius, Fredrik Cygnaeus ja J. V Snellman. Myös Johan Ludvig Runebergista olisi opillisten ansioidensa puolesta saattanut tulla professori, alana vaikkapa antiikin kirjallisuus tai miksei myös estetiikka, mutta tie vei kuitenkin Porvooseen latinan lehtoriksi². Mainittujen kansallisten merkkihenkilöiden ansioita ei tässä yhteydessä tarvitse luetella, paitsi yhdessä suhteessa: he kaikki vaikuttivat keskeisesti suomalaiskansallisen kulttuuritietoisuuden, taiteen ja taiteentutkimuksen voimakkaaseen kehittymiseen 1800-luvulla.

1800-luvun alkupuolella suomalaisen kirjallisuuden pääkieli oli ruotsi, joskin akateemisten opinnäytteiden julkaisukielenä käytettiin vielä varsin yleisesti myös latinaa. Suomen kieltä sen sijaan käytettiin pääasiassa sääty-yhteiskunnan alempien kerrosten viestinnässä, kansanrunoudessa, rahvaanomaisissa saarnateksteissä ja kansanvalistuskirjallisuudessa. Kieliolot alkoivat kuitenkin hiljakseen muuttumaan kun romantiikan kaudelle ominaiset ihanteet ja aatesuunnat pääsivät leviämään Euroopasta Venäjän vallan alaiseen Suomeen asti. Kansallisromanttiset ajattelutavat yleistyivät ja alettiin keskustella suomalaisuudesta ja suomen kielen mahdollisuuksista. Institutionaalisesti keskeisen tärkeäksi vaikuttajaksi suomen kielen edistämisessä nousi vuonna 1831 perustettu Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Aatteellisesti tärkeä vaikuttaja puolestaan oli Hegel. Vuosisadan jäl -

Silmäys suomalaisen estetiikan syntyvaiheisiin

kipuoliskolla runouden teoriasta kirjoittanut B. F. Godenhjelm (1840-1912) arvioi Hegelin vaikutusta Suomessa seuraavasti:

Varmaa on ainakin, että kansallisuuden riennot meidän maassamme eivät olisi päässeet aivan suureen voimaan ilman Hegel'in oppia, joka täällä niinkuin muuallakin sivistyneessä maailmassa aikanaan syvästi vaikutti yleiseen käsitystapaan. (Godenhjelm 1885, 189.)

J. J. Tengströmin (1787-1858), J. R. Tengströmin (1823-1847) ja erityisesti J. V. Snellmanin (1806-1881) toimesta Hegelin filosofia alettiin hyödyntää kansakuntatietoisuuden rakentamisessa³. Kirjoituksessaan *Om några hinder för Finlands litteratur och kultur* (1817-1818; suom. 1931) J. J. Tengström esitteli pohdiskelujaan suomalaisen kulttuurin kehittymismahdollisuuksista. Tengström suhtautui periaatteellisen optimistisesti sekä suomalaisen kulttuurin menneisyyteen (kansanrunous) että tulevaisuudennäkymiin, mutta uskoa Suomen valtiollisesti itsenäiseen tulevaisuuteen hänellä ei näyttänyt olevan, ei ainakaan niin paljon että olisi uskaltanut siitä ääneen puhua (Tengström 1817-1818/1931, 311-312). Hänen ystävältään Snellmanilta ei sen sijaan puuttunut uskoa, eikä juuri uskallustakaan aatteiden esille tuonnissa vaikka vieraan vallan alaisuudessa elettiinkin.

Vallitsevan poliittisen tilanteen antamien mahdollisuuksien puitteissa Snellman jatkuvasti korosti kansallisen kulttuuritietoisuuden kehittämisen tärkeyttä. Se on varmin tie valtiollisen itsemääräämisoikeuden toteutumiseen: "Suomi ei voi mitään väkivallalla, sivistyksen voima on sen ainoa pelastus" (kirje Cygnaeukselle 1840). Suomalaiskansallisella kirjallisuudella on tärkeä kulttuuritehtävä, koska se on kansallisen itsetietoisuuden tulkitsija ja samalla sen sivistysasteen mittapuu. Kansallinen kirjallisuus saa syntynsä kansasta itsestään ja puhuu kansalle kielellä, jota se ymmärtää välittömästi ilman sanakirjaakin. Vuonna 1846 julkaisemassaan kirjoituksessa *Inhemska litteratur* Snellman kuvasi ohjelmallisia tavoitteitaan hegeliläisin painotuksin seuraavasti:

Yksilön korkeampi henkinen toiminta perustuu heränneeseen itsetietoisuuteen, ja samoin havaitaan myös kansojen henkisen tarmon perustuvan tietoisuuteen omasta kansallisuudesta. Kansallistietoisuus tosin saavutetaan myös toiminnan maailmassa, kansakuntien ulkonaisessa torjuvassa suhteessa toisiin-

sa. Mutta tämä tietoisuus ilmenee vain kielteisenä, siihen sisältyy vain kansakunnan tieto, että se on riippumaton toisista kansakunnista, tieto omasta oikeutuksestaan ja kyky kehittyä omalla erityisellä tavallansa. Kirjallisuudessaan kansakunta sitävastoin oppii tuntemaan omat ajatuksensa, oman erityisen tapansa käsittää olioiden luontoa, oppii ymmärtämään omat tapansa, omat laitoksensa, koko olemassaolonsa, historiansa. Nyt näyttää siltä kuin vasta tietoinen pyrkimys tähän järjelliseen itsetietoisuuteen houkuttelisi kansasta ilmi kaikki hengen sisäiset voimat, ja historia osoittaa, että kansakunta juuri silloin, kun se on siten sanoilla lausunut oman henkensä olemuksen, kykenee suuremmassa määrin toimimaan ihmiskunnan kehityksen hyväksi, kykenee asettumaan paikalleen sivistyskansojen joukkoon. (Snellman, Katsaus uudempaan suomalaiseen kirjallisuuteen; suom. J. Hollo. *Kootut teokset* V, 309-310.)

Snellmanin mukaan kansallisen itsetietoisuuden ja sen kehittymisen kannalta kirjallinen sivistys on siis keskeisen tärkeä tekijä. Sen ansiosta pienikin kansa voi olla suuri vaikuttaja ihmiskunnan yhteisessä elämässä ja kehityksessä.⁴

Runousoppi, retoriikka, oppihistoria

Jo Turun akatemian alkuajoilta lähtien olivat runouden ja puhe- taidon kysymykset olleet sekä tutkivan että soveltavan tarkaste- lun vakiokohteita⁵. Käytännön tarpeita ajatellen opeteltiin tuotta- maan antiikin esikuvien mukaisia runosäkeitä, teoreettisemmalla tasolla tutkittiin antiikin auktorien runousopillisia käsityksiä. Ai- kakaudelle tunnusomainen ahdasmielinen uskonnollinen runou- den kritiikki ohitettiin turvautumalla esimerkiksi allegorisen tulkintamenetelmän suomiin mahdollisuuksiin. Runoudentutkimus ei kuitenkaan ehtinyt kehittyä vahvaksi oppialaksi, sillä runou- den professuuri lakkautettiin vuonna 1747 (Heikel 1940, 149). Runous jäi retoriikan tutkijoiden ja muuten vaan asiasta kiinnos- tuneiden sivuharrastukseksi (vrt. Tiitinen 1986).

Runouden harrastukseen oli kytketty käytännön päämäärä - taito tuottaa tilanteen vaatimusten mukaisia runomittaisia säkeitä. Runot seipitettiin pitkään pääasiassa latinan kielellä, erityisesti silloin kun kyse oli juhlarunoista. Kaiken kaikkiaan latinan kie- lellä oli vakaa asema, sillä kykyä ilmaista itseään latinan kielellä pidettiin sivistyksen perustuksena aina 1800-luvun alkupuolelle

asti. Tästä johtuen latinan käyttötaitoon tähtävällä kaunopuheisuuden (retoriikka, latina) opiskelulla oli keskeinen rooli tutkin-
tojen suorittamisessa. Latinaan verraten kreikan kieli sen sijaan
jäi vähemmälle huomiolle varhaisen Turun akatemian opetukses-
sa (Kajanto 2000, 110-111). Kreikan kielellä oli kuitenkin
välineellistä arvoa, sillä se oli kreikkalaisen filosofian, historian-
kirjoituksen ja Uuden Testamentin kieli.

Kreikkalaisten ja roomalaisten klassikoiden tutkimus on eriy-
tynyt filologiapainotteinen oppialue, mutta selvää on, että
Homerosta, Platonia, Aristotelesta, Ciceroa ja Horatiusta voidaan
tutkia myös esimerkiksi filosofian ja kirjallisuustieteen näkökul-
mista. Kuten Iiro Kajannon teoksesta *Latina, kreikka ja klassinen
humanismi Suomessa keskiajalta vuoteen 1828* (s. 83-170) käy
ilmi, eräät Turun akatemian varhaisista klassikkoja käsittelevistä
tutkielmista pitävät sisällään myös estetiikan alalle ominaisia
kysymyksiä jäljittelystä, allegorisuudesta, moraalista, ym. Tästä
on kuitenkin vielä jonkin verran matkaa kauneutta, taiteen luon-
netta ja makuarvostelmaa systemaattisesti tutkivaan estetiikkaan.

Muodollisesti estetiikka oppialueena ja tieteenä alkoi määrittymään
1700-luvulla brittiläisten empiristien, ranskalaisten kauno-
taideteoreetikkojen sekä Alexander Baumgartenin (1714-1762)
ja erityisesti Immanuel Kantin (1724-1804) kirjoitusten myötä.
Suomalainen aihepiiriä sivuava kirjoittelu, tutkimus ja opetus
seurasivat perässä. Tässä suhteessa on mainittava erityisesti kau-
npuheisuuden professori Henrik Gabriel Porthan (1739-1804),
jonka tutkimukselliset ja opetukselliset intressit suuntautuivat
humanististen tieteiden kentän kaikkiin suuntiin: kreikkalainen ja
roomalainen kirjallisuus, teologia, historia, oppihistoria, maan-
tiede, arkeologia, psykologia, kasvatusoppi, filosofia, suomen
kieli, kansanrunous (*De Poesi Fennica*), vieläpä estetiikka (Hei-
kel 1940, 232-257).

Porthan näyttää tunteneen hyvin 1700-luvulla esille nousseita
uusia estetiikan ajattelutapoja, joita hän esitteli luennoillaankin⁶.
Hänen alaisuudessaan tuotettiin myös eräitä estetiikan alaan luet-
tavia akateemisia opinnäytteitä, esimerkiksi Carl Ascholin (1785),
De entusiasmo poetico ("Runollisesta innoituksesta"); Georg F.
Tihleman (1789), *De habitu artium elegantiorum ad rempublicam*
("Kaunotaiteiden suhteesta yhteiskuntaan"); Jonas Danielsson
(1795), *Dissertatio academica animadversiones quasdam de*

pulcro continens ("Akateeminen väitöskirja, johon sisältyy eräitä huomioita kauniista")⁷. Nämä muutaman kymmenen sivun laajuiset väitöskirjatutkielmat, jotka ajan tavan mukaan kuvastivat professorin käsityskantoja⁸, todistavat että Turun akatemiassa keskusteltiin eksplisiittisesti estetiikasta, joka esimerkiksi Tihlemanin tutkielmassa määriteltiin "yleiseksi kaunotaiteiden teoriaksi"⁹, ja että klassikoiden ohella huomion kohteena olivat myös ajankohtaiset estetiikan ja taideteorian vaikuttajat, kuten Henry Home (1696-1782), Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), Alexander Baumgarten (1714-1762), J. G. Sulzer (1720-1779), Jean-Francois Marmontel (1723-1799), Alexander Gerard (1728-1795). Myös Voltaire (1694-1778) ja Abbé Charles Batteaux (1713-1780) tunnettiin Porthanin piirissä. Kantin vaikutus niin estetiikassa kuin yleisemminkin jäi sen sijaan suhteellisen vähäiseksi, sillä Porthan suhtautui hänen ajatuksiinsa torjuvasti (Franzen 1843/1931, 338; Klinge 1989, 77-84).

Porthanin tunnetuista oppilaista estetiikan orastavaan kehitykseen vaikutti Frans Mikael Franzen (1772-1847), joka, vaikka julkaisutoiminnassaan keskittyikin runoihin ja historiallisiin henkilökuviin, luennoillaan puhui mielellään kirjallisesteettisistä aiheista. Franzen toimi Turun akatemiassa pari vuotta henkilökohtaisena oppihistorian professorina ja kymmenisen vuotta historian ja käytännöllisen filosofian professorina ennen Ruotsiin siirtymistään v. 1811 (Heikel 1940, 264-268). Franzenin aikana kirjallisuushistorialliset ja esteettiset kysymykset alkoivat nousta esille nimenomaan oppihistorian (*historia litteraria*) opetuksessa, joka tosin oli kytketty yliopiston kirjastonhoitajan virkaan (Mustelin 1971, 306-311; Varpio 1996, 173-176). Oppihistoria ei sinänsä sitoudu minkään tietyn tieteenalan historian selvittelyyn, mutta vastaavasti ei sulje pois sitäkään mahdollisuutta, että alan opettaja harrastaa vaikkapa estetiikan oppihistoriaa.

Oppihistorian edustajista kirjallisuuden ja estetiikan kysymyksiin pani painoa erityisesti Alexander Blomqvist (1796-1848). Virkaväitöskirjassaan *De principio methodi ethnographicae in historia litterana universalis adhibendae schediasma* (1838; suom. R. Pitkäranta 1996, *Etnografisen metodin periaatteesta yleisessä kirjallisuudenhistoriassa*) Blomqvist esitteli kirjallisuudenhistoriaa ja sen metodiikkaa pääasiana, ei historiankirjoituksen alaviitteenä. Blomqvistin kirjoituksessa näkyy ajalle tyypillinen Hegelin vai-

kutus, vaikkakin tavalla jota Snellman ei kiitellyt (ks. Sihvo 1971). Olennaista kuitenkin on, että Blomqvistia kiinnostivat kirjallisuuden ja estetiikan kysymykset, varsinkin luentoaiheina. Kaiken kaikkiaan Blomqvistin vaikutus lienee ollut merkittävä silloiselle estetiikan esiinnousulle Helsingin yliopistossa.¹⁰

Yleistäen voitaneen sanoa, että Hegelin estetiikan järjestelmä tarjosi 1800-luvun alkupuolen suomalaisille kirjallisuuden ja estetiikan harrastajille muodikkaan filosofisen viitekehyksen, johon oli helppo vedota, mutta josta ei tuotettu kovinkaan monia yksityiskohtiin asti meneviä tulkintoja painetussa muodossa¹¹. Poikkeuksena voidaan kuitenkin pitää Johan Robert Tengströmiä, ja tietyssä määrin myös Alfred Edmania. Tengström esitteli hegeliläistä estetiikkaa suhteellisen laajasti dosentinväitöskirjassaan (1846) *Doctrina philosophiae Hegelianae de essentia artis pulchrae* ("Hegeliläisen filosofian oppi kaunotaiteen olemuksesta"). Tämän jatkoksi hän samantien julkaisi vielä toisen ja hieman omaperäisemmän väitöskirjan *De metaphysica pulchri indole* ("Kauniin metafyyysisestä luonteesta")¹². J. R. Tengströmin lupaavasti alkanut ura Hegelin estetiikan tulkitsijana, samoin kuin kansallistenkin aiheiden tutkijana, päättyi kuitenkin varhaiseen kuolemaan Pariisissa 1847. Lyhyeksi jäi myös Alfred Edmanin elämä ja ura: 1833-1859. Edmanin ruotsinkielinen tutkielma *Hegels lära om konstformerna* (1856) on nimensä mukaisesti selvitys Hegelin taidelajipista, sen asettamista systematiikan vaateista ja niiden asianmukaisuudesta. Oppihistoriallisesti Edmanin tutkielma kuuluu kuitenkin uuteen vaiheeseen, sillä se tarkastettiin estetiikan ja nykyiskansain kirjallisuuden opinnäytteenä.

Estetiikka ja nykyiskansain kirjallisuus

Virallisessa mielessä suomalaisen estetiikan oppihistoria alkaa vuodesta 1852, jolloin, Ivar Heikelin sanoin, "*Oppineisuuden historian professorinvirka* lakkautettiin, mutta sen sijaan perustettiin *estetiikan ja nykyiskansain kirjallisuuden professorinvirka*; nimenmuutos ilmaisi opetusalan muutoksen, joka jo itse asiassa oli tapahtunut" (Heikel 1940, 511). Jo tapahtuneeseen muutokseen viittaa seikka, että estetiikan dosenttina oli jo vuodesta 1847 lähtien toiminut Fredrik Berndtson (1820-1881). Oppiaineen ruot-

sinkielinen, ja siis varsinainen, nimi oli Estetik och nyare litteratur. Professorin tehtävänkuvaa määriteltiin seuraavasti: "*Professoren i aestetik och nyare litteratur föredrager dessa läroämnen och handleder derjemte de Studerande i skriftöfningar*"¹³. Oppituolin ensimmäiseksi haltijaksi valittiin Fredrik Cygnaeus, kulttuuripersoona joka ei vierastanut kansallisen suurmiehen rooliakaan. Hänen virkakaudellaan 1854-1867 estetiikka ja nykyiskansain kirjallisuus vakiinnutti nopeasti asemansa yliopistollisena oppiaineena. Estetiikan luentoja johtotähtinä Cygnaeus piti Hegeliä ja F. T. Vischeriä.

Oppiainenenimikkeenä estetiikka ja nykyiskansain kirjallisuus saattaa kuulostaa erikoislaatuiselta yhdistelmältä, mutta sillä on haluttu tarkentaa oppialaa seuraavasti: estetiikka viittaa ensinnäkin teoreettiseen kauneuden ja taiteen tutkimukseen ja toisaalta myös taidehistoriaan; nykyiskansain kirjallisuus (nyare litteratur, eli uudempi kirjallisuus) korostaa seikkaa, että akateemisen tutkimuksen kohteeksi nostettiin lopullisesti myös "moderni" kirjallisuus; siis kirjailijat, jotka julkaisivat teoksiaan ranskan, saksan, englannin, venäjän, ruotsin, ym. kielillä (ks. Mustelin 1971, 317-318). Kreikkalaisiin ja roomalaisiin klassikoihin kohdistuva tutkimus, raamatullisen kirjallisuuden ohella, oli pitkään hallinnut suomalaista tekstitutkimusta. Vuoden 1852 yliopistouudistukseen asti latina oli ollut hallitsevassa asemassa opinnäytteiden julkaisukielenä, mutta 1800-luvun jälkipuolella tilanne muuttui ratkaisevasti. Ensin ruotsi ja pian myös suomi, samoin kuin saksa, Englanti ja Ranska syrjäyttivät latinan viestintävälineenä. Nykykirjallisuus nousi kreikkalaisen ja roomalaisen kirjallisuuden rinnalle keskeiseksi humanistisen tutkimuksen kohteeksi.

K. S. Laurila on esittänyt arvionsa, että 1800-luvun loppupuolella suomalainen estetiikka oli saavutetusta virallisesta asemasta huolimatta laskusuhdanteessa, suorastaan vararikkotilassa (Laurila 1947, 38-39; ks. myös 1936, 308-319). Psykologiaa ja sosiologiaa korostavien ajattelutapojen kasvattaessa suosiotaan alkoi näyttää siltä, että hegeliläinen estetiikka ei enää kyennyt vastaamaan taidemaailman uusiin haasteisiin, eikä mitään innostavaa uutta ollut vielä syntynyt tai saapunut Suomeen asti, siis ennen Hirnin ja Laurilan kautta. Estetik och nyare litteratur -oppiuolin ensimmäiset haltijat Fredrik Cygnaeus (1807-1881; prof. 1854-1867), Carl Gustav Estlander (1834-1910; prof. 1868-1898) ja

Silmäys suomalaisen estetiikan syntyvaiheisiin

Eliel Aspelin, joka vuonna 1906 muutti nimensä Aspelin-Haapkyläksi (1847-1917; ylim. prof. 1892-1901, prof. 1901-1908), keskittyivät akateemisessa työssään paljolti yleiseen taiteen ja kirjallisuuden tutkimukseen, alan auktoriteettien esittelyyn ja käytännön taidekriikkiin¹⁴. Systemaattinen estetiikan tutkimus ja teoriointi jäivät vähemmälle huomiolle. Estetiikan teoriaa koskevat kysymykset tulevat aikakauden julkaisuissa esille lähinnä vain sivuteemoina tai yksittäistapauksina.

1800-luvun loppupuolen suomalaisen estetiikan tutkimuksen lähtökohtia ja tuloksia arvioitaessa on poliittis-kulttuurinen perustilanne luonnollisestikin pidettävä mielessä. Poliittisesti Suomi oli Venäjän vallan alainen, mutta perinnäiset kulttuuriset ja kielelliset siteet osoittivat vielä Ruotsin suuntaan. Kansallisesta itsenäisyydestä haaveilevat suomalaiset vaikuttajat halusivat tilanteen sallimissa puitteissa tehdä eroa niin itään kuin länteenkin. Tämä tendenssi ilmeni erikoisen näkyvästi kirjallisuutta käsittelevässä kirjoittelussa ja tutkimuksessa. Korostettiin suomen kielien merkitystä ruotsin rinnalla, tai ruotsalaista kulttuurihegemoniaa vastaan. Erikseen ei tarvinnut sanoa, että kansallinen kieli teki eroa myös Venäjän suuntaan.¹⁵

Yliopistolliselle tutkimukselle ja opetukselle lankesi luonnostaan historiallisen tilanteen määrittämä yhteiskunnallinen tehtävä: kansallisen identiteetin, niin ruotsin- kuin erityisesti suomenkielisen edistäminen. Näin ollen ei ole yllättävää, että estetiikan ja nykyiskansain kirjallisuuden professorit ja opettajat eivät niin sanotusti sulkeutuneet tutkijankammioihinsa vaan tekivät tietoisesti työtä suomalaisen kulttuurin, kirjallisuuden, teatterin, ja taiteentutkimuksen puolesta.

Estetiikan opettajat ovatkin Cygnaeuksesta alkaen kukin puolestaan, hyvästi tuntien velvollisuutensa kotimaista kohtaan, suorittaneet valmistustöitä Suomen sekä kirjallisuuden että taiteen historiaan. (Aspelin 1895, 123.)

Cygnaeus puolusti suurella paatoksella *Kalevalan* ja kansanrunouden taiteellista ja kulttuurihistoriallista arvoa (*Det tragiska elementet i Kalevala*, 1853). Estlander, ruotsinkielisen suomalaisuuden puolestapuhuja¹⁶, vaikutti henkilökohtaisella panoksellaan kansallisesti tärkeän Runeberg-tutkimustradition kehittymiseen (mm. *J. L. Runebergs estetiska åsigter*, 1888). Aspelin-Haapkylä

OIVA KUISMA

puolestaan teki vahvan kulttuuriryön selvitellessään suomalaista teatterihistoriaa (*Suomalaisen teatterin historia I-IV*, 1906-1910)¹⁷. He vaikuttivat myös aktiivisesti taiteen institutionaalisten rakenteiden syntyyn 1800-luvun Suomessa¹⁸. Näistä muutamista esimerkeistä näkyy, että tuolloiset estetiikan ja nykyiskansain kirjallisuuden professorit kohdistivat huomionsa pikemmin kansallisesti tärkeisiin kuin puhtaan teoreettisiin aiheisiin.

Alan julkaisut 1800-luvun puolella olivat useimmiten luonteeltaan joko kirjallisuus- tai taidehistoriallisia tutkimuksia tai taidekriittisiä esseitä, eivät uusien teoreettisten näkökulmien avaamiseen tähtäviä metodologisia avauksia. Tätä taustaa vasten katsottuna mielenkiintoiselta tapaukselta näyttää taide- ja kirjallisuudenhistoriallisia tutkimuksia harjoittaneen Aspelin-Haapkyllän tutkimusmenetelmiä tarkasteleva virkaanastujaisesitys "Kirjallisuudenhistorian tehtävästä" (1901)¹⁹. Aspelin-Haapkyllä arvostelee kirjoituksessaan käsitystä, jonka mukaan taidetta voitaisiin luonnontieteen antaman mallin mukaisesti pätevästi tutkia ilman estetiikan asettamia ennakkoehtoja, siis ilman esteettisiä arvostuskäytänteitä. Kirjoitus voidaan lukea 1800-luvun saavutusten ja alkavan 1900-luvun odotusten summaukseksi.

Henkisten tieteiden sarjassa on kirjallisuudenhistoria, huolimatta nuoruudestaan, asetettava kahden ikivanhan tieteen, filosofian ja yleisen historian rinnalle, se kun tutustuttaa meidät kansojen henkisiin rientoihin, se kun saa meidät tuntemaan eri aikojen ihanteet, se kun näyttää meille miten aatevirtaukset taikka myöskin sovinnaiset elämäkäsitykset ovat käyneet ja yhä käyvät kansasta kansaan, milloin kohottaen, milloin masentaen toiminnan intoa ja tarmoa siinä loppumattomassa tavoittelussa parantaa olojaan, siinä uupumattomassa harrastuksessa, jolla ihmiskunta pyrkii hämärästi aavistettua täydellisyyttä kohti. Kahta tärkeämmät ovat kirjallisuudenhistorian tarjoamat tiedot ja opetukset syrjäiselle kansalle, joka yksistään henkisellä alalla voi toivoa pysyttäytyä johtavien sivistyskansojen rinnalla. (Aspelin-Haapkyllä 1901/1928, 12.)

Aspelin-Haapkyllän kirjallisuudenhistoriallisen tutkimusohjelman suhteen voidaan kiinnittää huomiota yhtäältä siihen, että se on hengeltään yhteneväinen Snellmanin kirjallis-poliittisen linjan kanssa, mutta toisaalta ja ennen kaikkea siihen, että kirjallisuudenhistoria on siinä mainittu selkeästi identifioitavissa olevana oppi-

alana filosofian ja historian rinnalla. Vaikka Aspelin-Haapkylä viittaakin esteettisen arvostelukyvyn käytön tärkeyteen - ilman sitä kirjallisuudentutkimus olisi kai "mautonta" - on estetiikka tässä yhteydessä jäänyt toisarvoiselle sijalle. Kirjallisuudenhistoriallisen tutkimuksen näkökulmasta katsottuna estetiikka on Aspelin-Haapkylään mukaan samassa asemassa kuin psykologia ja historia (Aspelin-Haapkylä 1901/1928, 6-10). Niillä on välineellistä arvoa muuten itsenäisessä kirjallisuudenhistoriallisessa tutkimuksessa. Välinearvoisuus kertoo siitä, että estetiikan tosiasiallinen asema on ollut riippuvainen estetiikan ja nykyiskansain kirjallisuuden professorien henkilökohtaisesta panostuksesta tai sen puutteesta. Tämä on leimannut oppiaineen luonnetta aina 1970-1990-luvuille asti, jolloin (yleinen) kirjallisuustiede ja estetiikka (samoin kuin teatteritiede kolmantena jäsenenä) vaiheittain eriytyivät toisistaan.

Oppialan alkuperäinen nimi oli "estetiikka ja uudempi kirjallisuus", jolloin pääpaino on termillä "estetiikka", sillä "uudempi kirjallisuus" ei kuulosta niinkään tiedenimikkeeltä kuin tutkimuskohteelta. 1800-luvun loppupuolelle päästäessä oppiaineen sisäinen kehitys oli kuitenkin johtanut tilanteeseen, että rinnakkain eivät käytetyistä nimikkeistä huolimatta enää olleet estetiikka ja uudempi kirjallisuus, vaan estetiikka ja kirjallisuudentutkimus, ja oikeastaan vielä kolmantena tekijänä taidehistoria, joka erityisesti J. J. Tikkasen (1857-1930) työn ansiosta oli alkanut eriytyä omaksi tieteenalaksi. Tikkanen toimi aluksi estetiikan ja taidehistorian dosenttina 1884-1897, mutta jo vuodesta 1897 taidehistorian ylimääräisenä professorina (Heikel 1940,744; Ringbom 1986, 62-63). Kirjallisuudentutkimuksen ja taidehistorian alkanut profiloituminen omiksi tieteenaloikseen puolestaan johti siihen, että estetiikan asema niiden rinnalla alkoi näyttää epämääräiseltä, jopa kyseenalaiselta.

Erästä Aspelin-Haapkylään varhemmasta debattikirjoituksesta, "Vieläkin 'estetiikasta'" (*Valvoja* 1895, 120-123), käy ilmi, että hän tuohon aikaan ymmärsi estetiikan hyvin laveasti. Kaikki taiteita tutkivat tieteet ovat hänen mukaansa estetiikkaa (esteettisiä tieteitä). Mutta jos kaikkea taiteentutkimusta Aspelin-Haapkylään tapaan pidetään estetiikkana, puuttuu estetiikalta selkeä identiteetti oppi- ja tutkimusalana. Identiteettikysymys on tärkeä, erityisesti silloin kun pienessä maassa toimivan pienen

OIVA KUISMA

oppiaineen yliopistollisia virkoja ollaan täyttämässä²⁰. Jos "estetiikka" määriteltäisiin taiteita tutkivien tieteiden ylätermiksi, siis monikollisen "taideteieteet" yksikölliseksi vastineeksi, johtaisi tämä siihen, että se menettäisi painoarvoaan yhdistelmäoppiaineessa "estetiikka ja kirjallisuudentutkimus". Pääpaino ajautuisi kuin itsestään identiteetiltään ja vetovoimaltaan vahvemmalle osapuolelle, tässä tapauksessa kirjallisuudentutkimukselle.

Estetiikan asema kirjallisuudentutkimuksen samoin kuin muiden taideteieteiden ja filosofian rinnalla alkoi vähitellen selkiintyä 1800-1900-lukujen vaihteesta lähtien, erityisesti Yrjö Hirnin ja K. S. Laurilan ansiosta. Molemmat julkaisivat yleistajuisia kirjoituksia ja teoksia, joissa tietoisesti pyrittiin profiloimaan estetiikka eriytyneeksi, vaikkakaan ei eristyneeksi, oppi- ja tutkimusalaksi. Keskeisimpiä teoksia tässä suhteessa ovat Hirnin *Det estetiska lifvet* (1913; suom. 1914: *Esteettinen elämä*) ja Laurilan *Estetiikan peruskysymyksiä I-II* (1918-1919). Yrjö Hirnistä ja K. S. Laurilasta alkaa 1900-luvun suomalainen estetiikka.

VIITTEET

- 1 Heikel 1940, 32; 775; Klinge & al. 1989, 87-90; Klinge 1997, 16. Lyhyesti Helsingin yliopiston historiasta, ks. Klinge 1984. Henkevästi Helsingin yliopiston historiasta, ks. Kaila 1940.
- 2 Kun 1830-luvulla Suomessa alettiin Uppsalan antaman esimerkin mukaisesti haaveilla estetiikan ja kirjallisuuden professuurista, asian puolesta puhui ja toimi lääketieteen professori Immanuel Ilmoni (1797-1856). Hänellä oli nähtävästi mielessään sopiva henkilökin uuteen professuuriin, nimittäin Rubeneberg. Mustelin 1971, 316-317; Varpio 1990, 38-39; ks. myös Estlander 1887b, 1-2.
- 3 Teoksensa *Versuch einer spekulativen Entwicklung der Idee der Persönlichkeit* esipuheessa (*Samlade arbeten II*, 197-198) Snellman mainitsee, että oli nimenomaan J. J. Tengströmin ansiota, että Suomessa harrastettiin voimakkaasti Hegelin filosofiaa, eikä, kuten oli laita Ruotsissa, Schellingin filosofiaa. Ei Schellingin vaikutus kuitenkaan aivan olemattomaksi Suomessa jäänyt. A. I. Arwidsson (1791-1858) esimerkiksi oli vaikuttanut Schellingin ajatuksista. Ks. Ammond 1983. Nyky-

- tutkimuksen valossa Hegelin vaikutusta Suomessa on selvitetty J. Manninen useissa kirjoituksissaan, esim. Manninen 1986.
- 4 Snellmanin käsitys estetiikasta käy ilmi hänen kirjallisuuskriittisistä kirjoituksistaan. Erityisesti hänen arvostelukirjoituksensa *Kung Fjalar af Runeberg* (1844) on valaiseva. Ks. myös Karkama 1989; Salomaa 1944, 598-613; Laurila 1938/1945.
  - 5 Alun perin runouden opetus oli ollut kytköksissä kaunopuheisuuden ja toisaalta logiikkaan, mutta sai oman professuurin 1655. Heikel 1940, 74; ks. myös Lounela 1979.
  - 6 Porthanin estetiikan luennoista, ks. Klinge 1989, 62-66.
  - 7 Ks. Hultin 1918, 68-84; Klinge 1989, 58-71; Riikonen 1998, xxxiii-xxxix; Riikonen 2000, 39-60. Luetellut tutkielmat on julkaistu Porthanin kootuissa teoksissa: Ascholin, osa I, 439-466; Tihleman, osa X, 121-160; Danielsson, osa X, 405-419.
  - 8 Vrt. Franzen 1843/1931, 346.
  - 9 Tihleman: Porthan *Opera omnia* X, 124. Estetiikan määrittelystä ks. myös Porthan *Opera omnia* IV, 363. Tihlemanista Hultin (1918: 72) sanoo, että hän oli Turun akatemian ensimmäinen estetiikan dosentti.
  - 10 Mustelmin (1971, 328) mukaan Blomqvist oli varsinainen estetiikan uranuurtaja Suomessa: "Blomqvist lade grunden för ett akademiskt studium av estetiken i Finland; han meddelade den första generationen av för hithörande spörsmål intresserade studenter grunderna av en estetik av hegelskt märke." Porthanin vaikutusta ei kuitenkaan pidä unohtaa.
  - 11 Hegelin vaikutus näkyy esimerkiksi Fredrik Berndtsonin väitöskirjassa (1847) *De vi et essentia ingenii in arte se manifestantis*. ("Taiteessa ilmenevän nerouden voimasta ja oleuksesta"; suom. T. Oksala 1996.) Yliopiston ohjelman mukaan Berndtson luennoi estetiikasta F. T. Vischerin mukaan 1853, siis ennen kuin estetiikan ja nykyiskansain professorivalinnasta oli tehty päätöstä. Myös Cygnaeus oli vaikuttanut Hegelin ajatuksista. Ks. Koskimies (Forsman) 1925, 74-86.
  - 12 Tutkielmien julkaisukieli latina takasi sen, ettei niitä juurikaan luettu, kuten Snellman muistokirjoituksessaan huomautti. Snellman, *Nekrologi Johan Robert Tengström* (1847).
  - 13 Statuter för Alexanders-Universitetet i Finland 1.10.1852, § 123:7 (*Författningar och beslut rörande Helsingfors*

OIVA KUISMA

- universitet från och med den 1 Oktober intill den 8 September 1924*). Oppiaineen syntyvaiheista, ks. Autio 1981, 247-255; Varpio 1990, 37-40.
- 14 Lyhyet esittelyt Cygnaeuksesta, Estlanderista, Aspelin-Haapkylästä samoin kuin myöhemmistäkin alan edustajista vuoteen 1990 löytyvät Heta Reitalan esseestä (1990) *Kirjallisuuden ja taiteen tutkimuksen vaiheita Helsingin yliopistossa 1852-1990*. Ks. myös Wrede 1995.
  - 15 Myös yliopiston toiminnan kannalta kysymys suomen kielen asemasta oli keskeisen tärkeä. Ks. Klinge & al., 1989, 525-537; 603-646.
  - 16 Estlander selvittelee kielikantaansa esim. kirjoituksessa *Min ställning i språkfrågan* (1887a).
  - 17 Yksittäisseikkana voidaan mainita, että Aspelinin jo v. 1872 Pohjalaisten vuosijuhlassa pitämää esitelmää Aleksis Kivistä on pidetty Kiven arvostuksen kannalta tärkeänä. Lindström 1918, 43-44.
  - 18 Cygnaeuksen, Estlanderin ja Aspelin-Haapkylän monipuolinen kulttuurivaikutus on lyhyesti raportoitu esim. seuraavissa kirjoituksissa: Aspelin-Haapkylä 1914, 44-49 (Cygnaeuksesta); Hirn 1912, 12-13 (Estlanderista); Lindström 1918, 52-55 (Aspelin-Haapkylästä).
  - 19 Hirn oli esitellyt metodiikan kysymyksiä jo muutamaa vuotta aiemmin (1897) kirjoituksessaan *Vertailevien taidetutkimusten metoodeista*.
  - 20 Estetiikan identiteettikysymyksen tärkeys käy ilmi vuosisadan vaihteen ja alun virantäyttöprosesseista. Ks. Huuhtanen 1979, 97-99; 129-165.

KIRJALLISUUS

- Ammond, Jukka 1983: "Ihminen luonnossa - luonto ihmisessä. Näkökulma romantiikkaan". - Kari Sallamaa (toim.) *Kansalliskirjallisuuden synty ja Snellmanin perintö*, s. 6-44. Oulun yliopisto, kirjallisuuden laitos. Julkaisuja 5 1983.
- Ascholin, Carl 1785: "De entusiasmo poetico". - H. G. Porthan *Opera omnia* I, s. 439-466.
- Aspelin-Haapkylä (Aspelin), Eliel 1895: "Vieläkin 'estetiikasta'".

Silmäys suomalaisen estetiikan syntyvaiheisiin

- Valvoja 1895*, s. 120-123.
- 1901/1928: "Kirjallisuuden historian tehtävästä". - Aspelin-Haapkylä, *Tutkielmia kirjallisuudesta ja kuvaamataiteista*, s. 1-12. Helsinki: SKS 1928.
  - 1906-1910: *Suomalaisen teatterin historia I-IV*. Helsinki: SKS.
  - 1914: "Fredrik Cygnaeus". - Aspelin-Haapkylä, *Muoto- ja muistikuvia III*, s. 31-55. Helsinki: Otava.
- Autio, Veli-Matti 1981: *Yliopiston virkanimitykset. Hallinto- ja oppihistoriallinen tutkimus Turun Akatemian ja keisarillisen Aleksanterin-yliopiston opettajien nimityksistä Venäjän vallan alkupuolella 1809-1852*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, Historiallisia tutkimuksia 115.
- Berndtson, Fredrik 1847: *De vi et essentia ingenii in arte se manifestantis*. Suom. T. Oksala: "Taiteessa ilmenevän nerouden voimasta ja olemuksesta". - Y. Varpio toim. (1996) *Yksi puu, kaksi taivasta*, s. 132-148. Helsinki: SKS.
- Blomqvist, Alexander 1838: *De principio methodi ethnographicae in historia litterana universalis adhibendae schediasma*. Suom. R. Pitkäranta: "Etnografisen metodin periaatteesta yleisessä kirjallisuuden historiassa". - Y. Varpio toim. (1996) *Yksi puu, kaksi taivasta*, s. 40-81. Helsinki: SKS.
- Cygnaeus, Fredrik 1853: *Det tragiska elementet i Kalevala*. Suom. V. Tarkiainen: "Kalevalan traagillinen aines". - *Suomen kansalliskirjallisuus X*, s. 72-144. Helsinki: Otava 1936.
- Danielsson, Jonas 1795: "Dissertatio academica animadversiones quaedam de pulcro continens". - H. G. Porthan *Opera omnia X*, s. 405-419.
- Edman, Alfred 1856: *Hegels lära om konstformerna*. Helsingfors: J.C. Frenckell & Son.
- Estlander, C. G. 1887a: "Min ställning i språkfrågan". - *Finsk Tidskrift 1887*: 274-288.
- 1887b: "J. L. Runebergs estetiska åsigter". - *Svenska litteratursällskapet i Finland. Förhandlingar och uppsatser 1886-1887*, s. 1-74.
- Franzen, Frans M. 1843/1931: "Minne af kansli-rådet Henrik Gabriel Porthan". - *Svenska Akademiens handlingar 20 1843*. Suom. J. Lehtonen: "Kanslianeuvos Henrik Gabriel Porthanin muisto". - *Suomen kansalliskirjallisuus VI*, s. 329-356. Helsinki: Otava 1931.

- Författningar och beslut rörande Helsingfors universitet från och med den 1 Oktober 1852 intill den 8 September 1924.* Toim. V. Vasenius ja T. Carpelan. Helsingfors 1929-1932.
- Godenhjelm, Bernhard F. 1885: Runous ja runouden muodot. Helsinki: Weilin ja Göös.
- Heikel, Ivar A. 1940: *Helsingin yliopisto 1640-1940*. Helsinki: Otava.
- Hirn, Yrjö 1897: "Vertailevien taidetutkimusten metoodeista". - *Valvoja* 1897, s. 446-455.
- 1912: "Minnestäl öfver professor emeritus, statsrådet Carl Gustaf Estlander". - *Acta Societatis Scientiarum Fennicae* XLII (s. 1-16).
- 1914: *Esteettinen elämä* (3. p. 1949). Helsinki: Otava.
- Hultin, Arvid 1918: "Litteraturstudier i Åbo under Porthans tid". - *Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet in Finland* 140, s. 1-84.
- Huuhtanen, Päivi 1979: *Tunteesta henkeen. Antipositivismi ja suomalainen estetiikka 1900-1939*. Helsinki: SKS.
- Kaila, Eino 1940. *Kolmesataa vuotta suomalaista yliopistoelämää. Aatehistoriallinen katsaus*. Helsinki: Otava.
- Kajanto, Iiro 2000: *Latina, kreikka ja klassinen humanismi Suomessa keskiajalta vuoteen 1928*. Helsinki: SKS.
- Karkama, Pertti 1989: *J.V. Snellmanin kirjallisuuspolitiikka*. Helsinki: SKS.
- Klinge, Matti 1984: "Yliopiston vaiheet". - M. Häikiö, L. Teräsalmi-Sovijärvi ja R Suvanto toim., *Helsingin yliopisto*, s. 175—194. Helsingin yliopiston monistuspalvelu.
- 1989: *Mikä mies Porthan oli?* Helsinki: SKS.
- 1997: *Keisarin Suomi*. Suom. Marketta Klinge. Espoo: Schildts.
- Klinge, M., Knapas, R., Leikola, A., Strömberg, J. 1989: *Keisarillinen Aleksanterin yliopisto 1808-1917. (Helsingin yliopisto 1640-1990, toinen osa.)* Helsinki: Otava.
- Koskimies (Forsman), Rafael 1925: *Fredrik Cygnaeus kirjailijana ja ajanilmiönä*, II osa. Porvoo: WSOY.
- Laurila, Kaarle Sanfrid 1918-1919: *Estetiikan peruskysymyksiä I-II*. Johdatus estetiikkaan II, järjestelmällinen osa. Porvoo: WSOY (Toinen, tarkistettu ja osittain uusittu painos 1947. Helsinki: WSOY.)
- 1936: "Die Ästhetik in den nordischen Ländern". - *Zeitschrift*

Silmäys suomalaisen estetiikan syntyvaiheisiin

- für Ästhetik und allgemeine Kunstwissenschaft* 30 1936, s. 97-134; 235-261; 305-325.
- 1937: *Erään ikuisen taistelun muudan vaihe. Runebergin ja Stenbäckin välinen kiista aatehistoriallisessa valaistuksessa*. Helsinki: Otava.
  - 1938/1945: "Piirteitä J. V. Snellmanin esteettisestä katsomuksesta". - K. S. Laurila, *Kirjalliselta taistelurintamalta*, s. 149—173. Helsinki: Kirjapaja. ("Några drag i J.V. Snellmans estetiska åskådningar". - *Svenska litteratursällskapet i Finland* 271 1938, s. 197-226.)
  - 1947: "Sata vuotta Eliel Aspelin-Haapkyllän syntymästä". - *Kansanvalistusseuran kalenteri* 1947, s. 34-42. Helsinki: Otava.
- Lindström, Fredrik 1918: "Eliel Aspelin-Haapkyllä. Muistopuhe". - *Suomalainen Tiedeakatemia. Esitelmät ja pöytäkirjat* 1917 I, s. 37-58. Helsinki 1918.
- Lounela, Jaakko 1979: "Logiikan opetus Turun akatemian alkuaikojilla". - S. Knuutila, J. Manninen ja I. Niiniluoto toim., *Aate ja maailmankuva. Suomen filosofista perintöä keskiajalta vuosisadallemme*. Juva: WSOY.
- Manninen, Juha 1986: "'...se voitti itselleen vain sivistyksen voitot' - Suomen hegeliläisyyden perusteemoja". - J. Manninen ja I. Patoluoto toim., *Hyöry, sivistys, kansakunta. Suomalaista aatehistoriaa*, s. 111-184. Oulu: Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen.
- Mustelin, Olof 1971: "Från lärdomshistoria till litteraturhistoria. Om lärdomshistoriens ställning vid Åbo akademi och Helsingfors universitet ca 1750-1850". - *Lychnos årsbok* 1969—1970, s. 292-339.
- Palmen, E. G. 1915: "Vuoden 1852 yliopistosääntöjen synnystä." - *Historiallinen arkisto* 25:1, s. 1-40.
- Porthan, Henrik G. *Opera omnia* I. Turku: Porthan-seura 1939.
- *Opera omnia* IV. Turku: Porthan-seura 1971.
  - *Opera omnia* X. Vammala: Porthan-seura 1998.
- Reitala, Heta 1990: *Kirjallisuuden ja taiteen tutkimuksen vaiheita Helsingin yliopistossa 1852-1990*. Yleisen kirjallisuustieteen, teatteritieteen ja estetiikan laitos, Helsingin yliopisto.
- Riikonen, H. K. 1998: Johdanto teokseen Henrici Gabrielis Porthan *Opera omnia* X, s. ix-xlix. Vammala: Porthan-seura.

OIVA KUISMA

- 2000: "Porthan klassillisen filologian, poetiikan ja estetiikan tutkijana". - J. Manninen toim., *Porthanin monet kasvot. Kirjoituksia humanistisen tieteen monitaiturista*, s. 39-60. Helsinki: SKS.
- Ringbom, Sixten 1986: *Art History in Finland before 1920*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- Salomaa, J. E. 1944: *J. V. Snellman. Elämä ja filosofia*. Porvoo: WSOY.
- Sihvo, Hannes 1971: "Alexander Blomqvist ja kansallisuuskirjallisuus". - *Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja* 25 1971, s. 184-196.
- Snellman, J. V.: Kirje Cygnaeukselle 1840. - *Samlade arbeten* I, s. 687-691. Helsingfors: Statsrådets kansli 1992.
- *Versuch einer spekulativen Entwicklung der Idee der Persönlichkeit*. - *Samlade arbeten* II, s. 197-344. Helsingfors: Statsrådets kansli 1992.
- "Kung Fjalar af Runeberg" (1844). - *Samlade arbeten* IV, s. 362-377. Helsingfors: Statsrådets kansli 1994.
- "Inhemsk litteratur" (1846). *Samlade arbeten* V, s. 240-244. Helsingfors: Statsrådets kansli 1995. Suom. J. Hollo: "Katsaus uudempaan suomalaiseen kirjallisuuteen." - *Kootut teokset* V, s. 309-316. Porvoo: WSOY 1929.
- "Nekrolog: Johan Robert Tengström" (1847). - *Samlade arbeten* VI, s. 94-97. Helsingfors: Statsrådets kansli 1996.
- Stiernman, A. A. 1719/1990: *Aboa literata. Turun akatemian kirjallisuus*. Näköispainos ja suomennos vuonna 1719 julkaisusta alkuteoksesta. Suom. R. Pitkäranta. Helsinki: SKS.
- Tengström, Johan J. 1817-1818/1931: "Om några hinder för Finlands litteratur och kultur". - *Aura* I 1817, s. 69-90; II 1818, s. 93-129. Suom. E. V I. Karjalainen: "Muutamista Suomen kirjallisuuden ja kulttuurin esteistä". - *Suomen kansalliskirjallisuus* VII, s. 308-353. Helsinki: Otava 1931.
- Tengström, Johan R. 1846: *Doctrina philosophiae Hegelianae de essentia artis pulchrae*. Helsingforsiae: Frenckell.
- 1846: *De metaphysica pulchri indole*. Helsingforsiae: Frenckell.
- Tihleman, Georg F 1789: "De habitu artium elegantiorum ad rempublicam". - H. G. Porthan *Opera omnia* X, s. 121-160.
- Tiitinen, Ilpo 1986: "Talousoppi ja runous. Nousevan luonnontieteen ja runouden suhteet Turun Akatemiassa 1700-luvulla".

Silmäys suomalaisen estetiikan syntyvaiheisiin

- J. Manninen ja I. Patoluoto toim., *Hyöty, sivistys, kansakunta. Suomalaista aatehistoriaa*, s. 65-79. Oulu: Kustannusosakeyhtiö Pohjoinen.
- Varpio, Yrjö 1990: *The History of Finnish Literary Criticism 1828-1918*. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.
- toim. 1996: *Yksi puu, kaksi taivasta*. Helsinki: SKS.
- Wrede, Johan 1995: "Aesthetics in Finland - Return Ticket to Philosophy. Aesthetics as an Academic Discipline in Finland: A Historical Outline". - O. Naukkarinen and O. Immonen ed., *Art and Beyond. Finnish Approaches to Aesthetics*, s. 8-31. International Institute of Applied Aesthetics Series Vol. 1. Lahti.